

Kieli asioiden, asiat kielen sotkijoina

1.

Suomalaisen yhteiskunnan ihmeellisimpiä uudistuksia 1970-luvulla oli asteittain toteutettu korkeakoulujen »tutkinnonuudistus». Sen ideologista taustaa ja sen historiaa ei ole vielä aivan tarkasti selvitetty. Yhtenä tärkeänä esikuvana »uudistuksessa» ovat yleisen käsityksen mukaan olleet Itä-Saksan teknisten korkeakoulujen mallit. Tosiasiassa esikuvana on ollut Itä-Saksan korkeakoululaitos yleisemminkin ja jopa yksityiskohtia myöten. Asiasta, sen suomalaisista ajajista ja tutkinnonuudistusideologian suomalaisista sanoittajista saataneen aikanaan yhä tarkempi selko: hehän elävät keskuudessamme. »Tutkinnonuudistuksen» tieteenkäsityksen ja yliopistoa koskevan käsityksen hämäryyttä on professori Ilkka Niiniluoto äskettäin jo selkeästi valaissut Kanava-lehden 50-vuotisjuhlanumerossa (1 1983). Muutama vuosi sitten (1977) ilmestyi sellainenkin kaivattu perusteos kuin »Korkeakoulut ja tutkinnonuudistus» (Erik Allardt — Edward Andersson — Jaakko Honko — Mikko Juvva — Heikki Kirkinen — Leo Paukkunen — Tapani Vanha-Perttula; kustantaja WSOY). Moni asia siitä selviää, vaikka yhtä ja toista jää vielä hämäräksi.

»Tutkinnonuudistukseen» liittyi paljon myös kielellistä hämäryyttä. Niiniluoto

sanoo tästä puolesta filosofisten ja yhteiskuntatieteellisten alojen osalta: »Näkyvimpänä muutoksena oli yleisopintojen lisääminen ja vanhan arvosanajärjestelmän poistaminen, mutta muutoin uudistus merkitsi paljolti vain vanhojen tutkintojen kääntämistä uudelle kömpelömmälle suunnittelukielelle.»

K u i n k a kömpelölle suunnittelukielelle tutkinnot käännettiin, sitä osoittaa välähteisesti yksi ainoa säädöksissä taajaan esiintyvä sana: *suuntautumisvaihtoehto*. Esim. kielten opiskelijat voivat »koulutusohjelmissaan» joutua valitsemaan vaikkapa opettajan »suuntautumisvaihtoehdon» ja yleisen »suuntautumisvaihtoehdon» välillä.

»Suuntautumisvaihtoehtoa» ei olisi tarvittu. Samaa asiaa on suomessa vanhaan totuttu nimittämään *linjaksi*, ja tämä on sopusoinnussa *linja*-sanan muun perinnäisen käytön kanssa. Puhutaan raitiolinjoista ja Paasikiven—Kekkonen linjasta; monikaan ei kannattane »Paasikiven—Kekkonen suuntautumisvaihtoehtoa», eikä kukaan matkusta Munkkiniemeen »raitiosuuntautumisvaihtoehto nelosella». Mutta »uudistuksessa» olikin tärkeää kääntää kaikki uudeksi. Saksalainen malli on tässä tapauksessa ollut »Orientierungsalternative».

»Suuntautumisvaihtoehdossa» vanha asia tosiaan sai vain uuden nimen. Mutta monesti-termit koskivat myös uutta asiaa, ja silloin syntynyt hämäryys on kahta sankempi.

Jotta tutkinnot voitaisiin mitata ja jopa tasamittaistaa, luotiin sellainen termi kuin *opintoviikko* (lyhenne ov). Kuviteltiin, että yliopistotutkinto tosiaan voitaisiin koostaa tasan 40 tunnin pituisista määräaiheen jaksoista, jotka opiskelija viettää o, in luentosalissa, osin työpöytänsä ääressä. Mitään tällaista opintojen ajanmittaa ei todellisuudessa ole eikä voida luoda; sillä vain sotketaan käsityksiä opintojen luonteesta.

Tämä opintoviikkoasia ei ole termein enää parannettavissa. Tietystihän suunnittelukieli voisi periaatteessa luoda uuden termin, vaikka termin »ohjeellinen opintoviikko» (lyhenne oov). Kaavoitusallalla-

kin puhutaan jo »ohjeellisista rakennuspaikoista»: paikoista, jotka ovat suosituksia mutta eivät sitovia suosituksia. Kunnalliset byrokraatit voivat silti pitää niitä sitovina jopa desimetrin tarkkuudella ja määräkeinoin suistaa »ohjeelliset» rakennuspaikat jopa pakkoluovutukseen, jotta »ohje» toteutuisi.

Toinen samanlainen termi on *valmius*: »tutkinnonuudistuksen» papereissa puhutaan esim. »lääkäriin valmiuksista», »ajatteluvälmiuksista» tai »kommunikatiivisista valmiuksista».

Tätä sanaa on suomessa ennen käytetty *valmis*-adjektiivin liittyvästi: tölkkiruuan etuna on sen valmius (= se että ruoka on valmista), kriitikko kehuu romaanin tyyllistä valmiutta (= sitä, että tyyli on valmiiksi kypsynyt), ja komppania on hälytysvalmiudessa (= valmiina toimimaan, jos sattuu hälytys). Mutta mitä nämä tutkinnonuudistuksen »valmiudet» ovat? Tietoja, taitoja, kykyä, halukkuutta vai jotakin siltä väliltä? Kukaan ei sitä tiedä, ja silti tätä sanaa ahkerasti hoetaan. Ainakin »kommunikatiiviset valmiudet» tuntuvat tarkoittavan ihan samaa kuin ennen *kielitalito*.

Näin olenkin tullut yhteen »tutkinnonuudistuksen» masentavimmista puolista. »Uudistus» ei ole pelkästään vanhojen asioiden hämärtävää kääntämistä uudelle kielelle. »Uudistus» hämärtää myös asiat ja pahimmassa tapauksessa muuttaa asiat manipuloiden, kielen avulla.

2.

Mitä tuumaisitte, jos lähtisitte opintielle ja saisitte heti alkuun yliopiston painetusta opinto-oppaasta seuraavan ohjeen:

»Opiskelijan on syytä valita koulutusohjelmittain eriytyviin yleisopintoihin kuuluvat erikoisalojen vaihtoehtoiset metodiopinnot siten, että ne tukevat vaihtoehtoisten syventävien opintojen valittua linjaa.»

Ovat tätä ohjetta laudaturylioppilaitkin joutuneet tuumimaan ja pyytämään sen johdosta erityistä neuvontaa yliopiston opintoneuvojilta ja oppiaineiden toimis-

toista. Ohje on nimittäin aivan todellinen; se löytyy Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellisen osaston voimassa olevasta opinto-oppaasta.

Yliopistoa tämän ohjeen kieliasusta on kuitenkin turha syyttää. Sen juuret ovat filosofisten ja yhteiskuntatieteellisten alojen »tutkinnonuudistuksessa», joka on lähtenyt liikkeelle linjalta opetusministeriön pienryhmät (1969) — eräs opetusministeriön asettama toimikunta (1972) — opetusministeriön pienryhmät (1978). Koetan selvittää, mistä on kysymys.

Kaikkeen tieteelliseen tutkimukseen kuuluu tutkimusmenetelmien eli -metodien hallinta; se on erottamaton osa tutkimusta, ja se on opittu tavallisesti samalla kuin itse tutkimuskin. Jos opiskelija esim. laudaturkurssissa on valinnut tietyn linjan (sanokaamme kirjallisuushistorian linjan opiskellessaan latinaa ja Rooman kirjallisuutta), hän on normaalisti oppinut linjan menetit juuri tuolla linjalla.

Korkeakoulujen »tutkinnonuudistuksessa» pilkottiin tutkintojen rakenne kuitenkin semmoiseksi, että tutkinnot koostuvatkin nyt kolmesta erinimisestä, -luonteisesta ja -tasoisesta opintoryhmästä. Yhden nimenä on »aineopinnot», toisen »syventävät opinnot», kolmannen »yleisopinnot». Yleiset metodiopinnot sijoitettiin samalla tiedekuntien yhteisiin yleisopintoihin, aineita ja aineryhmiä koskevat metodiopinnot taas aine- ja syventäviin opintoihin. Näin osa metodeista lohkesi pois siitä, minkä pitäisi koskea oppiainetta ja syventää sen hallintaa.

Yliopistossa havaittiin kohta, että muun sekavuuden lisäksi »tutkinnonuudistuksessa» oli pahoja mitoitusvirheitä: aine- ja syventävistä opinnoista ei löytynytään tarpeeksi tilaa aineen hallinnalle, yleisopinnoissa taas tilaa oli ruhtinaallisesti. Miten päästä pälkäästä? Oli suorastaan pakko tehdä uusi pilkkominen, johon sisältyi eräänlainen salakuljetuskin.

Niinpä yleisopintoihin jouduttiin kätkemään tiedekunnalle yhteisten yleisopintojen lisäksi myös »koulutusohjelmittain eriytyviä yleisopintoja» juuri metodien alalta. »Koulutusohjelmat» tarkoittavat

samaa kuin vakioidut aineyhdistelmät. Hienosäätö saatiin aikaan viemällä yleisopintoihin vielä »suuntautumisvaihtoehtojen vaihtoehtoisia metodiopintoja». Nämä eivät ole sen kummempia kuin se metodinen puoli entisistä laudaturkurssien linjoista. Näin oli asiat saatu puetuksi tutkinnon uudistuksessa mitoitettuihin valmisvaatteisiin. Mutta samalla olivat metodit yleisemminkin irronneet varsinaisista opinnoista.

Tämä esimerkki on opettava, vavahduttavakin. Se osoittaa, kuinka kielenkäyttö (keinotekoiset käsitejaot) voi hahmottaa uutta todellisuuden kuvaa (tutkimuksen ja sen perusluonteisten metodien erillisyyden). Tämä todellisuuden kuva muuntuu sitten itsestään todellisuudeksi, kun opinnot käytännössäkin ryhmittyvät sen mukaan. Todellisuus muuttuu ratkaisevasti, kun asetuksella vahvistetun tutkintojen väärän mitoituksen takia metodit kaikkiaan joudutaan riuhtaisemaan juuriltaan yleisopintojen sekavaan kaatopaikkaan.

Uusi todellisuus vaikuttaa taas kieleen: syntyy sellaisia käsittämättömiä ohjeita kuin alussa mainittu.

Ja kieli vaikuttaa todellisuuteen: paisuttaa opinto-oppaat ja varsinkin niiden painolaskut, työllistää palkallisten opintoneuvojien kaaderit ja synnyttää vaatimuksen, että opintoneuvontaa on yhä lisättävä, kun kukaan ei saa oppaista selvää eikä entinen neuvonta riitä.

Opetusministeriön pienryhmissä ei 1970-luvulla varmaan tajuttu, mihin kaikkien »tutkinnonuudistus» johtaa. Eivät sitä yliopistoissakaan kaikki tajunneet. Kieli ja asiat ovat tässä »uudistuksessa» tiiviisti kytköksissä: kieli sotkee asiat ja sotketut asiat kielen, ja kierre jatkuu.

Tämä kierre olisi nyt katkaistava. Kenellä on rohkeutta tehdä aloite?

Kenelläpä muulla kuin uudella opetusministerillä, joka osaa ja haluaa tunkeutua kaikkinaisten nokkospehkojen juuriin asti.

TERHO ITKONEN